

Volha Barysenka<http://orcid.org/0000-0002-5945-7094>

Uniwersytet Gdański

borisenko.olga86@gmail.com

DOI: 10.35765/pk.2022.3803.10

Dzieje ikony Matki Bożej Nowodworskiej w czasach nowożytnych

STRESZCZENIE

Artykuł jest poświęcony cudownej ikonie Matki Bożej Nowodworskiej, która w XVII w. i w pierwszej połowie XVIII w. znajdowała się w prawosławnym monasterze w Nowym Dworze koło Pińska (Białoruś, obwód brzeski). Analizie poddano ikonografię ikony na podstawie dwóch rycin autorstwa Jana Szczyrskiego. Na jednej z nich obok wizerunku Marii z Dzieciątkiem widoczny jest napis w języku cerkiewnosłowiańskim, a na drugiej – łacińskim. Przytoczono opis cudownej ikony i zawieszek wotywnych zawarty w wizytacji cerkwi z roku 1719, jak również związane z nią legendy. Omówiono kwestię czasu wywiezienia ikony z Nowego Dworu.

SŁOWA KLUCZE: ikona Matki Bożej Nowodworskiej, cudowny wizerunek, monaster nowodworski, Jan Szczyrski, Rzeczpospolita

ABSTRACT

The History of the Icon of Our Lady of Novy Dvor in Modern Times

The article is devoted to the miraculous icon of Our Lady of Novy Dvor, which was located in the Orthodox Monastery in Novy Dvor (Belarus, Brest Oblast) from the 17th until the first half of the 18th century. It considers the iconography of the icon based on two engravings by Jan (Ivan) Szczyrski. On one of them, next to the image of Mary and Child there is an inscription in the Church-Slavonic language and on the other – in Latin. The article contains a description of the icon and votives based on an inventory of 1719. It also considers legends associated with the icon and the time when the icon was salvaged from Novy Dvor.

KEYWORDS: The icon of Our Lady of Novy Dvor, miraculous image, monastery in Novy Dvor, Jan (Ivan) Szczyrski, the Polish-Lithuanian Commonwealth

W XVII i XVIII w. w prawosławnym monasterze w Nowym Dworze w powiecie pińskim znajdowała się cudowna ikona Bogurodzicy Nowodworskiej. Była to kopia ikony Matki Bożej Częstochowskiej i z tego powodu we współczesnych pracach naukowych przywoływano ją w kontekście kultu obrazu z Jasnej Góry (Stepovik, 1988; Kurpiak, 2008; Zlotnikova, 2011). W XVIII w. ikona została wywieziona i trafiła do Czernihowa, co zapoczątkowało nowy etap kształtowania ikonografii tego wizerunku, odzwierciedlony w licznych kopiach oraz w formowaniu nowych legend o jej pochodzeniu (Zlotnikova, 2011). Ikonę wzmiankowali w swoich pracach białoruscy, polscy, ukraińscy i rosyjscy autorzy (Nikolaj (Truskovskij), 1864; Chomik, 2003; Zlotnikova, 2011). Mimo wskazanej literatury nadal brakuje bardziej szczegółowych badań poświęconych dziejom ikony w okresie jej kultu w Nowym Dworze. Niniejszy artykuł powstał z chęci wypełnienia właśnie tej luki.

Nie wiadomo, gdzie ikona znajduje się teraz, jak też nieznane są okoliczności jej zaginięcia. Zachowały się natomiast trzy ryciny z wizerunkiem Bogurodzicy Nowodworskiej z końca XVII w. Dwie z nich są autorstwa Jana Szczyrskiego. Jedną z nich otacza napis cerkiewnosłowiański (il. 1), a drugą – napis w języku łacińskim (il. 2). Na obu rycinach Bogurodzicę przedstawiono w typie Hodegetrii. Maria trzyma błogosławiącego Chrystusa na lewym ręku, wskazując na Niego dłonią prawą. Na rycinie z napisem łacińskim lewa ręka Marii dotyka kolan Jezusa, na rycinie drugiej (il. 1) dolna część wizerunku ukryta jest pod kartuszem z napisem „Да та вси люди блажать з даровъ Боскихъ Дево Марие в Чудяхъ Новодворскихъ” (= Niech wszyscy ludzie będą błogosławieni przez dzieła Maryi Dziewicy w cudach nowodworskich). Głowy Marii i Jezusa wieńczą korony.

Na obu rycinach na szyjach Bogurodzicy i Chrystusa zawieszono sznury koralu; przy czym na piersiach Matki Bożej widać duży czteroramienny krzyż na łańcuszku z dużymi ogniwami. Na rycinie z ruskim napisem na płaszczu Marii ukazano trzy gwiazdy, dwie na ramieniu, jedną przy szyi. Na drugiej z rycin maforion wykonany jest z tkaniny w gwiazdzisty deseń. Tunika Jezusa na obu przedstawieniach uszyta jest z kwiecistego materiału. Również kształty koron na głowach Matki i Dzieciątka w obu pracach są zbliżone, ale różnią je roślinne ornamenty. Krój liter i sposób zapisu skrótów w inskrypcjach „MP ΘV” i „IXΣ” jest niemal identyczny.

Wskazane ryciny różni głównie obramienie wizerunków. Na rycinie z napisem ruskim (il. 1) obie postaci są otoczone podtrzymywanym przez dwa putta owalnym wieńcem laurowym, ozdobionym kwiatami, owocami i wplecioną wstęgą z napisem „Радуйса ѿбравованнаа Гдь с тобою” (= „Raduj się obdarowana, Pan z Tobą”). Na rycinie z napisem łacińskim

(il. 2) wizerunek Marii z Dzieciątkiem okala bogaty ornament kwiatowy, w który wkomponowane zostały symbole ewangelistów: u góry twarz młodzieńca i głowa orla, a na dole – lew i wół, trzymające w zębach płótno z napisem „Te sine fine sonant toto Miracvla In Orbe Tanta NoVoDVoria Virginis effigies”, co odpowiada napisowi cyrylicy umieszczonemu w kartuszu na drugiej rycinie. Dodatkowo, na rycinie z napisem łacińskim umieszczona została sygnatura autora „I.S.”, a na rycinie z napisem ruskim – „Ів. Sz.”, czyli Ivan (Jan) Szczyrski.

Na obu kartach zapisano rok – „1680” i miejsce wykonania – „Pinski”, co znaczy „w Pińsku”. Jest więc pewne, że obie prace powstały w 1680 r. w Pińsku, niedaleko którego znajdował się monaster nowodworski z otoczoną czcią ikoną Matki Bożej.

Pod względem kompozycji omawiany wizerunek przypomina obraz Matki Bożej Częstochowskiej. Była to najwyraźniej kopia cudownego obrazu maryjnego, najbardziej czczonego w Rzeczypospolitej tak przez katolików i unitów, jak i prawosławnych. Za taki uznała go Irina W. Złotnikowa (Złotnikova, 2011, s. 127;), podobnie jak Dmytro Stepowky (1988). Rozpatrywane ryciny są w istocie zbieżne z niektórymi rycinami i kopiami obrazu Jasnogórskiego. Najwięcej podobieństw można dostrzec w XVII-wiecznych rycinach mistrzów zachodnioeuropejskich, tj. Caspara Hubertiego (il. 3), Jana van der Bruggena (il. 4) oraz Michaela Hayee (il. 5). W tych pracach zobrazowano Bogurodzicę i Dzieciątko z wotywnymi sznurami koralu i krzyżami, które znajdowały się na obrazie częstochowskim (Kurpik, 2008). Brak na nich napisów obecnych w rycinach Szczyrskiego.

Znanych jest również wiele kopii obrazu Matki Bożej Częstochowskiej, w których Bogurodzicę i Dzieciątko przedstawiono ze sznurami koralu (Kurpik, 2008). Jedną z nich (il. 6), datowaną na drugą połowę XVII w., odkryto w cerkwi we wsi Miesiatycze w rejonie pińskim w obwodzie brzeskim, położonym nieopodal Nowego Dworu (Arašëvič, 2004).

Trzecia ze znanych rycin ikony Matki Bożej Nowodworskiej znajduje się na karcie *Molitwostowa* z typografii ławry Kijowsko-Peczerskiej z 1698 r. (il. 7) (Kurpik, 2008). Tu Bogurodzicę zobrazowano z wotywnymi sznurami koralu, bez blizny na policzku. Jezus z kolei nie ma koralu, wyróżniają go natomiast długie, opadające na ramiona włosy i książka w lewej dłoni. Głowy Marii i Jezusa otaczają nimby zakreślone dwiema liniami, co przypomina rys częsty na XVII-wiecznych ikonach ukraińskich i białoruskich. Tutaj, jak i w rycinach Jana Szczyrskiego, głowy Jezusa nie otacza nimb krzyżowy, co też jest charakterystyczne dla ikon białoruskich i ukraińskich z końca XVII – początku XVIII w. Za przykład może służyć ikona Bogurodzicy z Dzieciątkiem z wioski Tokary rejonu małoryckiego obwodu brzeskiego (il. 8) oraz ikona Hodegetrii z Wołynia, datowana na 1630 r. (il. 9).

Mimo że podobieństwo do obrazu Matki Bożej Częstochowskiej jest ewidentne, to opisane ryciny podpisane zostały w 1680 r. jako wizerunki ikony Matki Bożej Nowodworskiej. Jest to przejaw charakterystycznej dla czasów nowożytnych praktyki, gdy kopii bardziej znanego cudownego obrazu nadawano nazwę toponimiczną. Umieszczenie tego wizerunku w *Molitwosłowie*, wydanym w ławrze Kijowsko-Peczerskiej, wskazuje na istnienie odrębnego kultu ikony nowodworskiej; znajduje to również potwierdzenie w innych dokumentach.

W 1677 r. monaster nowodworski odwiedził prawosławny mnich Dmytro (Tuptało), kaznodzieja monasteru czernihowskiego, przyszły metropolita rostowski, kanonizowany w 1757 r. Wizytę w monasterze opisał w swoim dzienniku w następujący sposób:

Июля 31 выехал из Чернигова в Новодвор на поклонение святому чудотворному образу Пресвятой Богородицы.

Августа 13 приехали с г. Бучинским в Новодвор вечером и поклонились чудотворному образу еще в старой церкви; 14 же числа, в предпразднество Успения, преосвященный (Феодосий) Василевич, епископ Белорусский, с клиром и большим числом священников пред литургией совершил перенесение чудотворного образа Пресвятой Богородицы из старой церкви в новую. В тот же день рано утром прибыл на сие перенесение отец (Климент) Тризна, старший виленский.

В тот же день, пред крестным ходом, был я представлен епископу в алтаре. В упомянутом ходу шел рядом с Хоментовским, епископским проповедником. Когда крестный ход вошел в церковь и чудотворный образ Пресвятой Богородицы поставлен был на месте, отец Хоментовский говорил проповедь на следующие слова: "Воставши Мариам, иде в горня со тщанием, и вижде в дом". По окончании проповеди сам епископ совершил литургию.

Августа 15, в самый праздник Успения Богоматери, тот же епископ совершил литургию, а после литургии сказана была проповедь отцом Паскевичем, минским проповедником, который на той же литургии посвящен во иеромонаха. В оба сии дня епископ принимал духовенство в большом числе; я также был.

Августа 16 отец Никодим, игумен цеперский, после обедни оглашал в церкви чудеса Пресвятой Девы, совершившиеся во время крестного хода.

(= 31 lipca wyjechałem z Czernihowa do Nowego Dwora pokłonić się świętemu cudownemu obrazowi Najświętszej Bogurodzicy.

13 sierpnia wieczorem przyjechaliśmy z p. Buchińskim do Nowego Dworu i pokłoniliśmy się obrazowi cudownemu jeszcze w starej cerkwi; dnia zaś 14, w wigilię Zaśnięcia, czcigodny (Teodozjusz) Wasiliewicz biskup białoruski, z klerem i dużą ilością duchownych przeniósł cudowny

obraz Najświętszej Bogurodzicy przed liturgią ze starej cerkwi do nowej. Tego dnia rano przybył na przeniesienie ojciec (Kliment) Tryzna, starszy wileński.

W owym dniu przed procesją zostałem przedstawiony biskupowi przy ołtarzu. W czasie wzmiankowanej procesji szedłem obok Chomentowskiego, biskupim kaznodzieją. Kiedy procesja weszła do cerkwi i cudowny obraz Najświętszej Bogurodzicy został umieszczony na miejscu, ojciec Chomentowski mówił kazanie następującymi słowami: „W tym czasie Maryja wybrała się i poszła z pośpiechem w góry i weszła do domu”. Po kazaniu sam biskup odprawił Liturgię.

Sierpnia 15 dnia, w same święto Zaśnięcia Matki Bożej, ten sam biskup odprawił Liturgię, a po Liturgii kazanie wygłosił ojciec Paskiewicz, kaznodzieja miński, który podczas tej samej Liturgii został poświęcony na hieromnicha. W oba te dni biskup przyjmował liczny kler; ja też byłem obecny.

16 dnia sierpnia ojciec Nikodim, hegumen ceperski, po mszy ogłaszał w cerkwi cuda Najświętszej Dziewicy, które odbyły się podczas procesji) (Dimitrij Rostovskij, b.d., s. 26).

Ikonie nowodworskiej – razem z obrazami kupiatyckim i częstochowskim – Łazarz Baranowicz poświęcił osobny wierszyk pod tytułem *Najświętszej Pannie Nowodworskiej pod miastem Pińskiem* (Baranowicz, 1670, s. 122–123). Autor wychwalał Bogurodzicę w ikonie nowodworskiej i zanotował liczne cuda, które zdarzyły się po modlitwie przed nią. Trzeba zauważyć, że Dmytro Tuptało (Rostowski) i Łazarz Baranowicz a nie napisali niczego o pochodzeniu ikony, ani nie związali jej z obrazem częstochowskim. Była to dla nich ikona z własnym imieniem i kultem, bez zależności od Jasnej Góry.

Kult ikony jako cuda czyniącej ukształtował się zatem do drugiej połowy XVII w. Jego początki nie są znane. Monaster, w którym znajdowała się ikona, był ufundowany w 1618 r. przez Grzegorza Wołodkowicza (Kempa, 2001) dla umocnienia prawosławia wobec rozprzestrzeniającej się na Polesiu unii. Tym niemniej, w publikacjach naukowych można spotkać twierdzenie o tym, że monaster był ufundowany przez św. metropolitę Piotra kijowskiego i całej Rusi, znanego także jako metropolita moskiewski, na przełomie XIII–XIV w. Autorzy, przytaczając tę informację, powołują się na pracę archimandryty Nikołaja (Truskowskiego) (1864), choć nie znajduje ona potwierdzenia w źródłach. Twierdzenie to oparte jest na późnej legendzie, która powstała prawdopodobnie w wyniku pomieszania dziejów miejscowości o tej samej nazwie. Dodatkowo, według legendy, ikona ta miała być namalowana przez św. Piotra z Kijowa. Warto zatem szczegółowo przeanalizować treść tej legendy, zwłaszcza że jest ona powtarzana w licznych publikacjach.

Na terenach dawnej Rzeczypospolitej, dziś należących do Białorusi, Polski i Ukrainy, odnotowano różne miejscowości o nazwie „Nowy Dwór”, stąd monaster z cudowną ikoną namalowaną przez św. Piotra lokalizowano w innych regionach. I tak, Aleksander Ratszyn w książce wydanej w Moskwie w 1852 r., wśród „zniszczonych monasterów” opisał ten, który znajdował się w uroczysku Nowy Dworzec w guberni wołyńskiej. Natomiast informacje te kolejni autorzy zaczęli wiązać z monasterem w Nowym Dworze znajdującym się w obwodzie pińskim, mińskiej guberni.

W pracy A. Ratszyna przedstawiono następujące dane:

Новодворский, муж. бывший некогда на урочище, именуемом Новый Дворец. Обитель эта основана была в конце XIII века св. Петром, впоследствии митрополитом Киевским и всея Руси, в то время, когда сей Святитель жил еще в Волини. В начале XV века, когда Владимирская на Волини епархия приняла Унию, то и монастырь сей обращен в Униатский. За сим дальнейших сведений о его существовании нет. Здесь находилась прежде чудотворная икона Пресвятыя Богородицы, известная под названием Новодворской; она написана св. Петром, и при начале гонения, возникшего от униатов на православие, изнесена была сперва в Успенский Елецкий монастырь, что в Чернигове; а потом в Благовещенский Суражизский мон., где и теперь находится.

(Nowodworski męski, kiedyś położony na uroczysku pod mianem Nowy Dworzec. Klasztor ten został ufundowany w końcu XIII stulecia przez św. Piotra, później metropolitę kijowskiego i całej Rusi, w czasach, kiedy święty ten jeszcze mieszkał na Wołyniu. Na początku XV wieku, kiedy diecezja włodzimierska na Wołyniu przyjęła unię, monaster został przekształcony na unicki. Mimo tego nie ma innych danych o jego istnieniu. Tu dawniej znajdowała się cudowna ikona Najświętszej Bogurodzicy pod tytułem Nowodworskiej; ona namalowana przez św. Piotra, i na początku prześladowań prawosławia przez unitów była przeniesiona najpierw do Jeleckiego monasteru Zaśnięcia Bogurodzicy w Czernihowie, a potem do surażyckiego monasteru Zwiastowania, gdzie się znajduje do dziś) (Ratšin, 1852, s. 84–85).

Wiadomości o tej ikonie i monasterze przytoczone przez Wasylego W. Zwierińskiego znacząco się różnią. Autor ulokował monaster z cudowną ikoną w miasteczku Ratno w guberni wołyńskiej:

Новодворский – Ратский Спасский или Воздвиженский мужской, ныне местечко Ратно, Волинской губ., Ковельского у., в 58 вер. к сев. от Ковеля, при р. Припяти. Основан в конце XIII или в начале XIV ст. св. Петром, когда он еще не вступал на престол митрополита Всероссийского

w 1306 r. W Palinodii Zacharii Kopyстенского говорится: „Той Петр, т.е. митрополит, з повету Белзского, з села Дворец, над рекою Ратою, в монастыру св. Спаса мешкал, где и теперь Петров Кут над тою рекою зовется”. Здесь находилась чудотв. икона Божией Матери, писанная самим св. Петром и известная под именем Новодворской; при стеснении православных униатами эта икона перенесена иеромонахом Иаковом в Елецкий Успенский мон., Чернигов. губ., а отсюда в Благовещенский Суражицкий, той же губернии.

(Nowodworski – Ratski monaster Spasa albo Podwyższenia Świątego Krzyża, obecnie miasteczko Ratno, w gubernii wołyńskiej, w obwodzie kowelskim, 58 wiorst od Kowela, obok rz. Prypeć. Ufundowany w końcu XIII albo na początku XIV w. przez św. Piotra, kiedy zanim on wstąpił na stolec całej Rusi w 1306 roku). W *Palinodii* Zachariasza Kopysteńskiego wskazano: „Ten Piotr, czyli metropolita, z powiatu Bełzskiego, z siola Dworzec, nad rzeką Pypeć, w monasteru św. Spasa mieszkał, gdzie i teraz Kąt Piotra nad rzeką się nazywa”. Tu znajdowała się cudowna ikona Matki Bożej, namalowana przez samego św. Piotra kijowskiego, która została przeniesiona przez hieromnicha Jakoba do Jeleckiego monasteru Zaśnięcia Bogurodzicy, w guberni czernihowskiej, a stąd do surażyckiego monasteru Zwiastowania w tej samej guberni) (Zverinskij, 1897, s. 118).

Archimandryta Nikołaj (Truskowski), podobnie jak inni autorzy, powiązał monaster, ufundowany przez św. Piotra, z monasterem w Nowym Dworze, położonym niedaleko Pińska, w guberni mińskiej. Ów autor zaznaczył, że cudowna ikona, która się w nim znajdowała, też była namalowana przez św. Piotra Moskiewskiego podczas założenia monasteru, czyli w XIII w. (Nikołaj (Truskovskij), 1864; Kiprianiowicz, 2016; Poselânin, 2002), co jednak nie znajduje potwierdzenia w dokumentach ani w ikonografii ikony. Ikona nowodworska była kopią obrazu Matki Bożej Częstochowskiej, której kult był najbardziej rozprzestrzeniony na terenach Rzeczypospolitej w XVII–XVIII w.

I.I. Obod podjął próbę racjonalnego powiązania legendy o namalowaniu ikony nowodworskiej przez metropolitę Piotra na Wołyniu z jej późniejszym umieszczeniem w monasterze pod Pińskiem. Według niego, ikona została przeniesiona na Polesie z powodu przejścia przez unitów prawosławnych monasterów na Wołyniu (Obod, 2009). Wersja ta jednak nie jest przekonująca, ponieważ prawosławne cerkwie i monasterzy Pińskiego Polesia również często były atakowane przez unitów.

I.W. Złotnikowa w ogóle nie wykazała związku między ikoną nowodworską na Polesiu a ikoną nowodworską w Czernihowie. Badaczka stwierdziła, że ikona została przeniesiona do jeleckiego monasteru w Czernihowie po 1596 r., skąd trafiła do monasteru surożskiego, a stamtąd do

monasteru Przemienienia Pańskiego w Nowogródku Siewierskim (Zlotnikova, 2013). Według autorki ikonę Matki Bożej Nowodworskiej, która znajdowała się w Czernihowie, należy powiązać z monasterem w wiosce Dworzec nad rzeką Rat (Zlotnikova, 2011).

Wiadomo, że cudowną ikonę naprawdę wywieziono z monasteru nowodworskiego poza granice Rzeczypospolitej, lecz nie wiadomo, kiedy to nastąpiło. Z dokumentów wynika, że ikona była wywieziona z Nowego Dwora do Kijowa przez ihumena z powodu wojennych „inkursji” (Barsov, 1868). 18 maja 1722 r. hieronimich wileńskiego monasteru Świętego Ducha Innocenty Łaszczkowski zwracał się do Świętobliwego Synodu z prośbą: „также и о иконе Пресвятыя Богородицы Новодворской, аще будет воля ваша правительствующего синода, возвратити нам во спясть” („też i o ikonie Najświętszej Bogurodzicy, jeśli będzie wola synodu rządzącego, wrócić ją nam”) (Titov, red., 1905, s. 77). Na razie nie udało się odnaleźć wiadomości, czy ikonę zwrócono do monasteru wskutek tej prośby oraz kiedy dokładnie ikonę wywieziono.

Wiadomo, że jeszcze w sierpniu 1719 r. ikona znajdowała się w cerkwi monasterskiej. W inwentarzu cerkwi ikonę opisano w następujący sposób:

... obraz Naświętszej Panny cudowny na którym obrazie wie(?)
wyraża się

Szata na tym obrazie ze wszystkim papierowa i koron dwie także
papiero[wych]

Tabliczek srebrnych małych i wielkich	94
Jedna tabliczka złocista z łańcuszkami srebrnymi	1
Serduszek srebrnych	2
Oczek srebrnych para	1
koronek srebrnych 1 i rączek dwie i nóżka srebrna	
krzyżyków srebrnych małych blaszanych	174
krzyżyków srebrnych odlewanych w osobnie wy na koralach	10
jeden maleńki perłowej macicy we srebro oprawny	
koralów sznurów dwa mniejszych, trzeci większy z guzikami dwoma srebrnymi	
koralu jeden sznur we dwie nici przenizane granacikami	
Łańcuszek srebrny kołek	163
Sznur koral dobrych z guzikiem srebrnym	1
Maleńki sznurek koral we dwie nici z perłami przenizane	1
Sznurek perł przenizany kagałkami	1
Drobnych koral sznur całe manelki	

Sznur koral dobrych z agnuszkciem	1
Sznurek małych koral	4
Zauszniczek dwie, jedna krzystalowa we srebro oprawna, na której krzyżyk i gwiazdek dwie, druga pozłocista z rubinkami	
Agnuszek w srebro oprawny	1
((LVIA). F. 610. Ap. 3. B. 338. L. 1–1 ob.)	

Można sądzić, że ikonę wywieziono w okresie między 1719 a 1722 r. Jak już wspomniałam, nie wiadomo, czy ikonę wrócono do Nowego Dworu wskutek prośby Innocentego Łaszkwowskiego. Piotr Chomik stwierdził, że mnisi wywieźli ikonę do czernihowskiego monasteru Zaśnięcia Matki Bożej, odwołując się do dokumentów przechowywanych w kolekcji Pawła Dobrochotowa w Archiwum Instytutu Historii Rosyjskiej Akademii Nauk w Petersburgu (Chomik, 2003). We wskazanych dokumentach podano jednak, że nowodworscy mnisi wywieźli ikonę „za granicę” bez podania precyzyjnego miejsca. Odznaczono tylko, że mnisi „najpierw obraz Matki Boskiej ze wszelkim na im znajdującym się splendorem wywieźli, a potem wszystkie sprzęty klasztorne i cerkiewne pozabierawszy i z Nowego Dworu wyprowadziwszy się cerkiew i klasztor w roku 1743 puste zostawili” (Archiv, f. 52, op. 1, spr. 341a, k. 24). Monaster przejęli bazylianie.

Wobec powyższego nie można twierdzić, że ikonę wywieziono dokładnie w 1743 r. i dokładnie do Czernihowa. Tym niemniej, ikona mogła trafić w końcu do Czernihowa, bo potwierdzone było istnienie relacji między oboma monasterami.

Nie wiadomo też, czy kult ikony Matki Bożej Nowodworskiej istniał w środowisku katolików i unitów Rzeczypospolitej w XVII–XVIII w. W każdym razie była to kopia obrazu najbardziej czczonego w Rzeczypospolitej, który znajdował się w ośrodku katolickim. Informacje o ikonie nowodworskiej w polskojęzycznych katalogach cudownych obrazów z początku XX w. są niejednoznaczne. Edward Nowakowski (Wacław z Sułgustowa) wskazał, że w klasztorze bazylikańskim znajdował się cudowny obraz Matki Bożej (1902). Sadok Barącz pisał o ikonie w nowodworskim monasterze Zwiastowania guberni wołyńskiej (Barącz, 1891).

Mało prawdopodobnie, że ikona, która należała do prawosławnych i była przez nich wywieziona, została przekazana bazylianom. W tym przypadku mogło chodzić o jakąkolwiek czczoną unicką ikonę Bogurodzicy albo o ikonę Matki Bożej Nowodworskiej, która znajdowała się w monasterze w prawosławnym okresie jego historii. Zagadnienie to wymaga dalszych badań.

BIBLIOGRAFIA

- Arhiv – Архив Санкт-Петербургского Института истории России Российской академии наук. Фонд П. Доброхотова, kol. 52, op. 1, nr 341a. *Âgrašëvič, A.A. – Ярашэвіч, А.А. (orgas.) (2004). Музей старажытнабеларускай культуры.* Мінск: „Беларусь”.
- Barącz, S. (1891). *Cudowne obrazy Matki Najświętszej w Polsce.* Lwów: Drukarnia Szcześniego Bednarskiego.
- Barsov, N.I. – Барсов, Н.И. (red.). (1868). *Описание документов и дел, хранящихся в архиве Святейшего Правительствующего Синода*, т. II, cz. 1. Санкт-Петербург: Санкт-Петербург: Синодальная типография.
- Chomik, P. (2003). *Kult ikon Matki Bożej w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII wieku.* Białystok: Wydział Historyczno-Socjologiczny Uniwersytetu w Białymstoku.
- Dimitrij Rostovskij – Димитрий Ростовский (b.d.). Диарий грешного монаха Димитрия, постриженника Киевского Кирилловского монастыря. W: *Творения иже во святых отца нашего святителя Димитрия Ростовского.* Санкт-Петербург: Издательство П. П., 25–27.
- Êlišëva, T. – Єлісеєва, Т. (2010). *Музей Волинської ікони.* Київ: Майстер-принт.
- Kempa, T. (2001). Fundacje monasterów prawosławnych w Rzeczypospolitej w pierwszej połowie XVII wieku. W: A. Mironowicz, U. Pawluczuk i P. Chomik (red.), *Życie monastyczne w Rzeczypospolitej.* Białystok: Zakład Historii Kultur Pogranicza Instytutu Socjologii Uniwersytetu w Białymstoku, 74–102.
- Kirgjanovič, G.Â. – Киприанович, Г.Я. (2016). *Исторический очерк православия, католичества и унии в Белоруссии и Литве с древнейшего до настоящего времени*, wyd. 3. Москва: URSS Ленанд.
- Knapieński, R. (2006). Nieznane grafiki z wizerunkiem Matki Bożej Częstochowskiej. W: A.S. Jabłoński i T. Siudy (red.), *Zwycięstwo przychodzi przez Maryję. Materiały z sympozjum mariologiczno-maryjnego Jasna Góra, 18–19 listopada 2005 roku.* Częstochowa: Polskie Towarzystwo Mariologiczne, 71–117.
- Kurpik, W. (2008). *Częstochowska Hodegetria.* Łódź–Pelplin: Paulinianum.
- LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyve, F. 610. Ap. 3. B. 338.
- Łazarz Baranowicz (1670). *Żywoty Świętych Ten Apollo Pieie Iaę Ci Działali Niech Tak Kozdy [!] Dzieie. : Na Błogosławięcą Rękę Jaęo na Takę iaęę patrząc Iasnie Przewielebnego w Bogu Ie° Mosci Oycę Łazarza Baranowicza (...).* Kijów.
- Nikolaj (Truskovskij) – Николай (Трусковский), archimandryta (1864). *Историко-статистическое описание Минской епархии.* Санкт-Петербург: Странник.
- Obod, I.I. – Обод, І.І. (2009). *Мая бацькавічына.* Харьков.

- Poseláin, E. – Поселянин, Е. (2002). *Богоматерь. Описание Ее земной жизни и чудотворных икон*, в 2 кн., кс. 2. Москва: АНО Православный журнал «Отдых христианина».
- Pozdeeva, I.V. – Поздеева, И.В. (1976). Вновь найденный сборник Симеона Моховикова с гравюрами Г.П. Тепчегорского. W: И.Е. Данилова (red.), *Народная гравюра и фольклор в России XVII–XIX в. Материалы научной конференции ГМИИ*. Москва: Советский художник, 189–192.
- Ratšín, A. – Ратшин, А. (1852). *Полное собрание исторических сведений о всех бывших в древности и ныне существующих монастырях и примечательных церквях в России*. Москва: Университетская типография.
- Stepovik, D. – Степовик, Д. (1988). *Іван Щирський. Поетичний образ в українській бароковій гравюрі*. Київ: Мистецтво.
- Titov, F. – Титов, Ф. (red.) (1905). *Памятники Православия и русской народности в Западной России в XVII–XVIII вв.*, т. 1. *Акты по истории заграничных монастырей Киевской епархии XVII–XVIII вв.* Киев: Типография И.И. Чоколова.
- Wacław z Sułgostowa (Nowakowski, E.) (1902). *O cudownych obrazach w Polsce Przenajświętszej Matki Bożej: wiadomości historyczne, bibliograficzne i ikonograficzne*. Kraków: W.L. Anczyc.
- Zlotnikova, I.V. – Злотникова, И.В. (2011). *Чудотворные иконы Брянского края и их списки. Проблемы бытования и иконографии: дис. кандидат искусствоведения: 17.00.04*. На правах рукописи. Москва.
- Zlotnikova, I.V. – Злотникова, И.В. (2013). Иконография Ченстоховской иконы Божией Матери в русской иконописи Нового времени. W: J. Malinowski i I. Gavrash (red.), *Sztuka Europy Wschodniej*, т. 1. Warszawa–Toruń: Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata & Wydawnictwo Tako, 71–77.
- Zverinskij, V.V. – Зверинский, В.В. (сост.). (1897). *Материал для историко-топографического исследования о православных монастырях в Российской империи*, т. 3. Санкт-Петербург: Типографи . В. Безобразова и К°.

Volha Barysenka – absolwentka Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego, doktorantka Instytutu Historii Sztuki Gdańskiego Uniwersytetu. Pracuje nad rozprawą doktorską poświęconą cudownym obrazom maryjnym w stosunkach międzywyznaniowych na terenach dawnej Rzeczypospolitej. Autorka m.in. takich artykułów, jak: *Ikony Matki Boskiej Czerniakowskiej i Machirowskiej i ich losy po rozbiorach Rzeczypospolitej; Polityka rosyjskiej Cerkwi prawosławnej wobec cudownych obrazów katolickiej proweniencji na wschodnich terenach dawnej Rzeczypospolitej w XIX w. na kilku przykładach czy Dwie wersje Pieśni historycznej...: kult ikony Matki Boskiej Ladeńskiej na tle kultu ikony Matki Boskiej Żyrowickiej*.

Il. 1. Ikona Matki Bożej Nowodvorskiej, 1680. Rycina J. Szczyrskiego (Stepovik, 1988)

Il. 2. Ikona Matki Bożej Nowodvorskiej, 1680. Rycina J. Szczyrskiego (Zlotnikova, 2011)

Il. 3. Obraz Matki Bożej Częstochowskiej, XVII w. Rycina C. Hubertigo (Knapiński, 2006)

Il. 4. Obraz Matki Bożej Częstochowskiej, XVII w. Miedzioryt J. van der Bruggen (Kurpiak, 2008)

Il. 5. Obraz Matki Bożej Częstochowskiej, XVII w. M. Hayce (Knapiński, 2006)

Il. 6. Obraz Matki Bożej Częstochowskiej, druga połowa XVII w. ze wsi Miesiatycze (Ârašëvič, 2004)

Il. 7. Wizerunek Matki Bożej Nowodworskiej, 1698. Drzeworyt (Kurpik, 2008)

Il. 8. Ikona Matki Bożej Hodegetrii ze wsi Tokary, koniec XVII – pocz. XVIII w. (Ârašëvič, 2004)

Il. 9. Ikona Matki Bożej Hodegetrii, Wołyń, 1630 r. (Ėlišëčva, 2010)

